

KRİZ DÖNEMLERİNDE SOSYAL BÜTÜNLEŞME: MİLLİ MÜCADELE ÖRNEĞİ

Gürcan Şevket AVCIOĞLU*

Özet

Sosyolojide yapısal-işlevselci ve sistem kuramlarına göre toplum, denge, düzen içinde, uyum halinde işleyen parçalardan oluşmuş ve bütünleşmiş aktif bir yapıdır. Toplumu oluşturan kurum, grup ve sınıflar kendi içlerinde ve birbirleriyle kurdukları ilişki ağları ile denge, düzen ve uyumu sürdürürler. Ancak savaşlar, göçler ve felaketler gibi önemli sosyal değişmelere ve bütünleşmenin sarsılmasına neden olabilen olaylar, toplumdaki denge, düzen ve uyumu bozabilir ve bazen sosyal çözümlere sebep olabilirler. Bu tür değişimler toplumlar için kriz dönemleridir. Toplumsal kriz dönemlerinde kurum, grup veya sınıflar yeniden şekillenir, bununla birlikte, birbirleriyle kurdukları ilişki ağları, yeni değerler ve uzlaşımlar temelinde yenilenir. Milli mücadele dönemi de Türk toplumu için böyle bir kriz dönemidir. Bu dönemde kurum, grup ve sınıflar ve bunlar arasındaki ilişki ağları yeniden kurulmuş, yeni bir toplumsal bütünleşme sağlanmıştır. Kuva-i Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi kurumlar, askerler, aydınlar, din adamları gibi sınıflar ve halktan oluşan yerel kuvvetler kolektif bilinçle bütünleşmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Bütünleşme, Milli Mücadele, Kolektif bilinç, Milli İrade, Toplumsal Kriz

SOCIAL INTEGRATION IN PERIODS OF CRISES: THE CASE OF NATIONAL STRUGGLE

Abstract

According to the structuralist-functionalist and system theories in Sociology, society is an active and integrated structure that is composed of pieces operating in balance, order and harmony. The institutions, groups and classes that constitute the society sustain balance, order and harmony through networks of communication within themselves and with one another. However, phenomena such as wars, migrations and disasters that might lead to significant social changes and hamper integration might upset the balance, order and harmony within society and cause social disintegration. Changes of this kind are period of crisis for societies. Institutions, groups or classes are reshaped in periods of social crisis and at the same time networks of communication are renewed on the basis of new values and reconciliations. The period of National Struggle is such a

*Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Elemanı, Konya/Türkiye. gsvcioglu@selcuk.edu.tr

period of crisis for the Turkish society. Institutions, groups and classes and networks of communication were reconstructed in this period and a new kind of social integration was achieved. Organizations such as Kuva-i Milliye (National Forces) and Müdafaa-i Hukuk (Protection of Law), classes such as the military, the intelligentsia and the clergy and local forces composed of people were integrated through collective consciousness.

Key Words

Social Integration, National Struggle, Collective Consciousness, National Will, Social Crisis

GİRİŞ

Toplumlar, bünyelerinde bulunan kurum, grup ve sınıflardan ve bunların süreklilik gösteren ilişki ağlarından oluşur. Bu basit sosyolojik toplum tarifine göre toplumlar, bir bütünlük içindedirler. Sosyolojik yapısal-işlevselci görüş, “toplumsal gerçekliği organizmaya benzetir, toplumsal yapıyı, mekanik olarak işleyen, denge, hareket, tepki ve parçaların bütünüle ilişki biçimi olarak inceler” (Bottomore-Nisbet, 2002: 556). Toplum, bir denge durumunda ve düzen içindedir. Buna karşılık toplumları açıklamada kullanılması gereken önemli bir kavram değişme kavramıdır. Toplumlar aynı zamanda sürekli bir değişme ve oluş halindedir. Toplumsal değişmeleri etkileyen bir çok faktör vardır. Bu faktörlerin etkisiyle kurum, grup ve sınıfların yapısı ve oluşturdukları ilişki ağları yenilenir. Değişme faktörlerinin bazıları, örneğin teknoloji, değişmeyi kendi seyirinde ve bunalım yaratmadan gerçekleştirir, ancak bazıları, savaşlar, göçler, felaketler gibi, toplumsal çözümlere sebep olabilir, böylece toplumsal kriz dönemleri ortaya çıkar. Toplumsal kriz dönemlerinde de “organizmanın parçaları birbiriyle ilişki içindedir ve birbirlerine dayanarak denge durumuna dönmek için yeniden organize olur. Toplum bunu yapabilmek için her zaman paylaştığı değerleri ve kabul ettiği standartları kullanır” (Wallace- Wolf, 2004: 23). Değer ve standartlar, eskiye dayanabileceği gibi kabul gören yeni değer ve standartlar da geliştirilebilir. Böylece, “toplumsal krizler, toplumsal kurumların yeniden birbirleriyle bağlantıya geçerek, yeni bağlantı türleri geliştirmeleri ve yeni uzlaşım dizileri yaratmaları ile sonuçlanabilir” (Wagner, 2005: 74). Bunu yapamadıklarında çözüme gerçekleşir.

Milli mücadele, çözümlenme ile sonuçlanabilecek bir sosyal değişme sürecinin, yeni ilişki ağları kurularak bütünleşme ile sonuçlanmasının örneğidir. Saldırıları karşısında yok olmama içgüdüleriyle hareket eden toplumsal güçler milli birliği oluşturmuştur. Sosyal kurumlar, gruplar, sınıflar ve aktörler bu dönemde bir bütünlük meydana getirmiş ve kendi içinde tutarlılık göstermiştir. Savaş durumunun özel şartları, kendine özgü bir toplumsallaşma biçimi ve toplumsal bütünleşme gerekliliği bu güçlerin bütünleşme fonksiyonlarını ortaya çıkarmıştır. Mücadelenin başlangıcı bir savunma olmasına, ideolojik bir Türk milli kimliği üzerine temellenmemesine, başlangıç hedefi bir milli devlet kurmak olmamasına rağmen bu bir milli mücadeledir. Çünkü bütünleşmiş, topyekün mücadeleyi içeren toplumsal bir savunmadır. İdeolojik kurumsallaşması ve milli devlet hedefi bu mücadele sırasında yerleştirilmeye çalışılmıştır. Toplumun alt tabakalarındaki sembolik anlamı, “düşmandan kurtulma”, esarete düşmeme”, “gavura toprak vermeme” şeklinde belirlemiştir. Bu

bağlamda sosyal bütünleşme ve bir sosyal bütünleşme örneği olan milli mücadele döneminin sosyal kurum, grup ve sınıfları bu makalenin konusudur.

Osmanlı devletinin yıkılış dönemlerinde ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük, devletin ve sosyal yapının unsurları olan farklı milletlerden tebaanın dağılmasını önleme ve bütünleşmeyi sağlama çabalarıdır. Bütün bu çabalar milli mücadelenin de fikri arka planını meydana getirir. Ancak makalenin kapsamı gereği bu akımlar üzerinde durulmayacaktır. Makale, milli mücadelede bütünleşmeyi sağlayan kurum, grup ve sınıflarla sınırlıdır. Yine bunlar sınırlı örneklerle ele alınmıştır. Çözölmeye neden olabilecek kurum, grup ve sınıflar makale kapsamına alınmamıştır.

1. SOSYAL BÜTÜNLEŞME KURAMLARI

Bütünleşme toplum halinde yaşamının ilk şartıdır. Kişilerarası ilişkiler ve daha karmaşık kurumsal yapılardan oluşan toplumun sürekliliği bütünleşme durumunda sağlanabilir. İster ilkel, ister geleneksel, isterse de modern olarak tanımlansın bütün toplumsal biçimler bütünleşme esasına dayanır. Bütünleşme kriterleri ya da bütünleşmeye yardımcı faktörler bu toplumsal biçimlere göre değişebilir. Örneğin, daha homojen toplumlarda herhangi bir sembol veya doğa üstü mitler bütünleştirici unsur olabilirken, daha karmaşık ilişki ağlarına sahip toplumlarda sembollerin, mitlerin yanında adetler, gelenekler gibi kültür unsurları ya da ideolojiler ve refah hedefi gibi amaca yönelik unsurlar görölebilir. Her durumda bir toplumsal sistemi oluşturan parçaların karşılıklı uyumu ve işbirliği zemininde hareket etmesi beklenir. Yani parçalardan oluşan bir bütünde, her bir parçanın farklı fonksiyonları uyum içinde yerine getirmesi beklenir.

Sosyoloji teorilerinde bu, toplumsal sistem kavramı çerçevesinde ele alınır. Toplumun bir sistem olarak ele alınması onun birbiriyle ilişkili parçalardan ve alt sistemlerden oluştuğu varsayımına dayanır. Toplumsal sistem ve aynı toplumsal sistemin alt sistemleri kuramını geliştiren Parsons'a göre, "bütünleşme, parçaların eşgüdümü ve sistemin bir bütün olarak işlevini yerine getirebilmesi için sistemin parçalarının uyumuyla ilgilendir" (Poloma, 1993: 158). Parsons'un sistem kuramı bir konsensus ve bütünleşme üzerine kurulmuştur, Parsons, "sosyal sistemi kabaca toplumla eşitler ve sosyal sistemin en önemli işlevini de bütünleşme olarak görür" (Abrahamson, 1990: 34). Aynı zamanda teorisinde, "değer ve düşüncelere ilişkin konsensus üzerinde önemle durur. Toplum, yapıya ve örgütlenmeye sahip gibi görünse bile bütün bir sosyal sistem ya da en azından bu sosyal sistemin durağanlığını paylaşan değerler üzerinde duruyormuş gibi

görünür" (Abrahamson, 1990: 42). Parsons toplumu, ilişkiler sistemi çerçevesinde, değerler temelinde fikir birliği sağlamış, bütünleşmiş bir sistem olarak düşünür. Bir sosyal sistem içinde toplumsal varlığın sürdürülmesi belli değerler ve normları korumak yoluyla, kurumlar arası eş güdümün gerçekleştirilmesiyle sağlanır. Her sosyal sistem, içinde barındırdığı değerler, kurumların sürekliliği ve işlevlerini yerine getirmesiyle ayakta kalabilir, "sosyal kültürel sistemin varlığını sürdürebilmesi için kurumların işbirliğinin sürekliliği ve sosyal ihtiyaçların karşılanması gerekir, farklı parçaların birleşmesi, düzenlenmesi olmadıkça bütünleşmeden söz edilemez" (Fichter, 1996: 200). Sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi bir kültür ortamında bütünleşmeyle sağlanabilir, "kültürün bütünleşmesi toplumun bütünleşmesini önceler" (Fichter, 1996: 205). Böylece soyut düzlemdeki kültürel bütünleşme somut sosyal bütünleşmeyi etkileyen bir değişken olur. Aynı kültür kodlarına sahip sosyal kişilerin bir araya getirilmesi, ortak çıkarlar yada hedefler çerçevesinde örgütlenmesi kolay olur. Sosyal bütünleşmenin ana faktörleri olarak kültür, kurumlar ve sınıflar sayılabilir. Fichter, sosyal bütünleşmeye katkısı olan eşgüdüm ve uyum gibi ana faktörlerin dışında yardımcı faktörlerden bahseder, "bir savaş sırasında düşmanın yarattığı tehdit ve tehlike bu yardımcı faktörlerdendir. Tehlikeye karşı başarılı bir mücadele verme umudu, halkın birlik ve beraberlik içinde göstereceği sosyal reaksiyonu güçlendirir. Ortaklaşa fedakarlık ile kültürün güçlendirilmesi ve toplumun da bütünleştirilmesine çalışılır" (Fichter, 1996: 207). Bütünleşme için ortak değerler etrafında toplanma söz konusudur. Bu ortak değerler dini ve milli değerlerdir. Bu açıklamalara göre sosyal bütünleşme, sosyal yapı içindeki, ortak değerlere sahip, kişilerin, kurumların, grupların ve sınıfların sürekli davranış örüntülerini göstermesiyle ortaya koyduğu eşgüdümdür. Bu eşgüdümü sağlayan her toplumda sosyal bütünleşmenin sağlanması kolaylaşır.

Farklı toplum tiplerinde sosyal bütünleşme söz konusu edildiğinde, homojen toplumlar ve heterojen toplumlar ayrımı yapılmakta, bu ayrım esasında sosyal bütünleşme tarif edilmektedir. Bu toplum tipleri üzerine İbn Haldun genel ilkeler belirlemiş, bütünleşmeyi bunlar üzerinde ele almıştır. İbn Haldun, toplumların gelişim ve değişim sürecinde, bedevi ve hadari toplumlar olarak ayrım yapmaktadır ve bunların değişimini asabiyet kavramıyla açıklamaktadır. Bedevilik, hadarilikten öncedir ve onun aslıdır. Bedeviler geçimini ihtiyaçtan fazla sağladıkça, refah arttıkça yerleşik hale geçerler, şehirleşirler. Sonra bu refahı sürdürme çabasına girerler, bu süreçte asabiyetlerini kaybederler (Haldun, 2012: 323-324). İbn Haldun asabiyetten birlik ruhuna dayalı kuvveti kasteder. Toplumlarda, "asabiyet, iki kavramı

kapsar bunlardan biri birlik ruhu diğeri bu birlik ruhundan doğan kuvvettir” (Kongar, 1995: 66). Toplumsal değişme ile bedevi toplumdan hadari toplumlara geçiş gerçekleştikçe asabiyet yok olmaya başlar, “kentleşmeyle ve yerleşik düzenle toplumsal yaşam bozulmaya, doğal durumdan uzaklaşmaya başlar. Böylece toplum asabiyetten kaynaklanan birlik ruhunu ve kuvvetini kaybeder” (Kongar, 1995: 69). Birlik ruhunu ve kuvvetini kaybeden toplum yıkılma sürecine girer. İbn Haldun’un kentleşmiş ve karmaşıklaşmış toplumların birlik ruhunu kaybedeceği görüşünün aksine, ortaya çıkan bu yeni toplum tiplerinde yeni türden birlik ruhunun ve biçiminin doğduğu sosyologlar tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yeni ve eski toplum tiplerinin farklı bütünleşme biçimleri konusunda kuram geliştiren sosyologlardan birisi de Emile Durkheim’dir. Durkheim, hem homojen hem heterojen toplumlardaki birlik anlayışını dayanışmaya bağlar. Bu farklı toplum tiplerine uygun olan mekanik ve organik dayanışma türlerini kavramlaştırır ve açıklar (Durkheim, 2006). Her iki dayanışma türünde önemle üzerinde durduğu kavram ortak (kolektif) bilinçtir, “ortak bilinç bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümüdür” (Durkheim, 2006: 109). Durkheim’in kuramında homojen toplumların dayanışma şekli mekanik dayanışmadır.

Mekanik dayanışmada, toplum içindeki bireylerin bilinçleri birbirine benzer ve toplumsal bilinç hakim durumdadır, bu yüzden bireyin belirgin bağımsız bir kişiliği yoktur. Kendisine çok benzeyen diğerleriyle toplumsal varlığın bir parçasıdır. Dayanışma, insanlar birbirine benzedikleri oranda artar. Birbirine benzeyen insanların oluşturduğu kolektif bir bütündür. Buna karşılık, karmaşık, heterojen toplumların dayanışma biçimi organik dayanışmadır. Toplumlar iktisadi ve sosyal açıdan büyüyüp genişledikçe bireyler arasındaki farklılaşmalar çoğalır, iş bölümü ve uzmanlaşma artar. İş bölümü ve uzmanlaşma, toplumda farklı işlev gören organlar meydana getirir. Birbirlerine bağımlı olan bu organlar, organik dayanışma ile birarada tutulur. Bu dayanışma biçiminde insanlar kendilerine özgü kişiliklerini devam ettirirler (Kongar, 1995: 102).

Birinci tür dayanışmada yani mekanik dayanışmada bireyler birbirine daha çok benzer ve birey, doğrudan, aracı olmaksızın topluma bağlanır, ikinci tür dayanışmada yani organik dayanışmada ise birey, toplumu oluşturan parçalara bağımlı olduğu için topluma bağlanır (Durkheim, 2006: 163-164). Her iki durumda ortak bilinç bireysel bilinçleri kapsar, ortak (kolektif) bilinç hiç bir zaman ortadan kaybolmaz, toplumsal bilincin kaybolması dayanışmanın yani toplumun kaybolması demektir. Her iki dayanışma türünde de toplumsal bilinç Durkheim için önemli bir açıklama

nesnesidir. Çünkü Durkheim'e göre toplum bireyden öncedir ve birey toplumsal kurallara göre şekillendirir. "Toplum, mantık dışı bir şekilde ortaya çıkmış bir varlık değildir. Tersine kolektif bilinç, bilinç hayatının en yüksek biçimidir. Çünkü bilinçlerin bilincidir. Birey ve yöresel bilinçlerin üstünde yer alır" (Köseihal, 1968: 185). Durkheim'in ileri sürdüğü toplumsal bilincin kaynağı yine toplumun içinde yer aldığı değer alanıdır. "Toplumsal değer alanı toplumsal ahlâkla birleşir. Toplumsal ahlâk zamana ve mekana göre değişir ve değişen ahlâk içeriği mekanik ve organik dayanışma biçimlerini ortaya çıkarır" (Bottomore-Nisbet, 2002: 221). Ahlâk sistemleri toplumun içinden çıkmakla birlikte, dayanışma biçimlerini oluşturan kolektif bilinci doğurur.

Durkheim, bütünleşmenin bir başka yolundan da bahseder, "geçici de olsa buhran ve savaş dönemlerinde toplum daha çok bir bütün haline gelmektedir" (Erkal, 1995: 280). Bu gibi özel durumlarda toplumda dayanışma ve bütünleşme ihtiyacı artar. Toplumsal bilinç bireysel bilincin önüne geçer, bireysel hareketler yerine toplumsal hareketler önem kazanır ve toplumun birey için önemi artar, bireyin topluma olan bağı kuvvetlenir. Durkheim, sosyal hareketler, devrimler ve savaşlar gibi olağan üstü durumlarda, toplumsal bilincin rolünü intihar çalışmasında dikkate değer şekilde örneklendirir, bu gibi durumlar toplumdaki bireyleri siyasal ve ulusal etkinliklerle belirli bir amaca yönelterek, toplumu güçlü bir şekilde bütünleştirir (Durkheim, 2013:196-201), intihar oranını azaltır, "toplumda meydana gelen bunalımlarda intihar olaylarında bir değişiklik gözlenmektedir. Devrim hareketleri ve savaş durumlarında intihar oranı hemen düşmektedir. Çünkü bu gibi hallerde kolektif bilinç bireysel bilinçleri sım sıkı sarar" (Köseihal, 1968: 191). Kolektif bilincin bütünleştirici fonksiyonu, görüldüğü gibi, farklı dayanışma şekillerinde ve savaş gibi özel durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Bahsi geçen kuramcılar ve başka kuramlar, içinde yaşanan toplumsal değişmelerin gözlenmesi şeklinde ortaya atılmış ve genelleştirilmiş olabilir, bu kavram ve kuramların her topluma uyarlanabilmesi ve genel geçerliği savunulamayabilir. Ancak bir takım tarihi ve toplumsal gerçekleri analiz etmede yardımcı olabilir. Sosyolojik kuramlar, toplumların kendine has özellikleri dikkate alınarak, geliştirilerek ve dönüştürülerek farklı toplumlara uyarlanabilir. Türkiye' de sosyolojinin öncüsü olan Ziya Gökalp böyle bir eğilimle Türk toplumu hakkında önemli yaklaşımlar geliştirmiştir. Türk toplumundaki siyasal ve sosyal bunalımlara çare bulmak amacıyla sosyolojik bakış açısını kullanarak teori üretmiştir. Tıpkı Durkheim'de olduğu gibi Gökalp de, içinde yaşadığı toplumun dayanışma ve birlik

isteyen toplumsal değişme dönemlerini anlamaya çalışan zihniyete sahipti (Türkdoğan, 1983: 91).

Gökalp, Türk toplumunun bütünleşme unsurları olarak Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak kavramlarını ortaya atmıştır, “Türklük ve İslâmlık, biri milliyet diğeri milletler arası birlik niteliği taşıdığı için aralarında hiçbir zaman çatışma yoktur” (Gökalp, 1992: 16). Gökalp’in Türk toplumu için en gerekli gürdüğü durum milli bilinç ekseninde bütünleşerek milletleşme sürecinin tamamlanmasıdır. Bu konu hakkında ortaya attığı en önemli kavramlardan birisi “milli vicdan” dır. Milli vicdan, Türk toplumunun harsi millet olması gerektiği düşüncesinin temelidir. Aynı zamanda bu kavram Durkheim’in kollektif bilinç kavramına benzetilir, “Durkheim’in toplumsal bilinç kavramı Gökalp’te toplumsal vicdan ve ulusal bilinç niteliğine bürünür” (Kongar, 1996: 49). Gökalp’in milli vicdan düşüncesi, toplumun dış etkilere karşı koyarak ayakta durabilmesi için önemlidir. Çünkü ulusal bilinci gelişmiş bir milletin ayakta kalabilme şansı yüksektir. Ulusal bilince sahip toplum uzun süre bağımlı durumda kalmaz ve ulusal bilince sahip olduğunda her alanda gelişme ve ilerleme olur (Gökalp, 2011: 84-86). Ziya Gökalp’in içinde bulunduğu toplumun şartlarına uygun bir bütünleşme teorisini ortaya koyması ve bunu toplumun temel dinamiklerine aykırı düşmeden yapması, ilk adımları atılmakta olan yeni bir toplumsal yapı için bir çok konuda rehber olmuştur. Dayandığı temel noktalar Türklük, İslâmlık ve Muasırılık, varolan toplumun temel dinamikleridir. Gökalp’in bu yaklaşımı, soyut toplumsal bir kuram olmak yerine toplumun yaşam alanına girebilmiş ve değişmekte olan topluma uyarlanabilmiştir. Milli mücadele Gökalp’in milli vicdan kavramının uygulama alanı olmuştur.

2. MİLLİ VİCDANIN HAREKETE GEÇİRİLMESİNDE KUVA-İ MİLLİYE’NİN VE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİNİN ETKİSİ

Milli mücadele döneminde toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında önemli rolü olan kurumlardan bazıları Kuva-i Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleridir.

İşgaller karşısında direnme düşüncesi, yerel kuvvetlerin kendi topraklarını koruma güdüsüyle ortaya çıkmıştır. İstila hareketleri ile toprakların işgali, ilk tepki olarak teşkilatsız güçlerle karşılanmıştır. Başlangıçta yerel gölgelerin işgalini önleme veya işgalden kurtarma çabaları önemli ölçüde başarılı olmuşsa da, sonradan yerel kuvvetlerin birleştirilmesi ve teşkilatlandırılması yani ulusal karakter kazandırılması yoluna gidilmiştir. Yerel kuvvetler öncelikle çok basit küçük gruplar şeklinde, teçizat ve stratejik açıdan eksik, tamamen kendini koruma

saikiyle hareket eden, köylü ve orta tabakadan insanların oluşturduğu kuvvetlerdir. İlk olarak ortaya çıkan bu harekete bu özellikleri nedeniyle Kuva-i Milliye denilmektedir. Bundan başka milli mücadelenin yürütülmesinde önemli kurumlar olarak sayılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bulunmaktadır. Bu cemiyetlerin özelliği yine yerel olmak kaydıyla, direniş oluşturmak ve askeri, siyasi güç meydana getirmektir. Düzensiz Kuva-i Milliye birliklerinden farklı olarak askeri bağlantı, idari ve siyasal yönetim özellikleri göstermektedir. Yerel kuvvetler, milli birliğin kurulması konusunda ilk adımlar olarak nitelendirilmektedir. Toplumdaki sınıfları içermesi nedeniyle milli karakter taşımaktadırlar ve bir toplumsal hareket niteliği göstermektedirler.

Kuva-i Milliye, öncelikle grup ya da topluluklar çapında bir tepki oluşturmasıyla mikro düzeyde sosyal bütünleşmenin temellerini atmış, daha sonra ulusal düzeyde bütünleşmeyi sağlayacak toplumsal dinamiği oluşturmuştur. Çünkü sonraki adımlarda kurtuluş hareketi yereliktен çıkarılıp satha yayılarak yerel güçlerin genel güçlere eklenmesi sağlanmıştır. Büyük mekanizmanın işlevsel parçaları olarak Kuva-i Milliye birlikleri görevlerini sürdürürken genelin çıkarlarına hizmet etmeleri konusunda bilinçlenme yoluna gidilmiştir. Kuva-i Milliye'nin yapısal özelliği yerel kuvvetlerden oluşmasıdır. Bu yerel kuvvetler subaylar, aydınlar, din adamları, eşraf ve bölgede önde gelen diğer kişilerdir. Her birinin amacı işgal kuvvetlerinin haksız davranışlarına ve kötü muamelelerine karşı koymaktır.

Milli mücadelenin yürütülmesinde ve milli birliğin oluşturulmasında silahlı kuvvetlerin dışında, siyasi görev üstlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri direnişе siyasal meşruiyet sağlamıştır. Her bölgedeki işgaller üzerine ortaya çıkan bu cemiyetler öncelikle bölgesel birlik sağlamıştır. Tüm bu bölgesel cemiyetler aynı çatı altında toplanana kadar bölgesel bütünlüğü sağlayıp işgallere karşı hatt-ı koruma görevini gerçekleştirmiştir.

Milli birlik, bir ülkedeki farklı grup, kurum ve örgütlerin ülke varlığını tehlikeye düşürecek durumlarda bir araya gelerek bir birlik oluşturması ve tehlikeye karşı ortak hareket etmesidir. Bu durum en açık şekilde toplumun güç durumunda olduğu zamanlarda ortaya çıkar. Böyle durumlarda milli şuur ve milli zihniyet harekete geçer, "milli zihniyetin toplumun fertlerine hakimiyeti milli birlik şuurunu doğurur. Bir milletin karşılaştığı tehlikeler karşısında milli birlik şuru harekete geçer, bunun en önemli örneği milli mücadelemizdir" (Öner, 1986: 9). Milli mücadelede milli birliğin kurulması kaçınılmazdır ancak toplumsal dinamiklerin bu birliğe katılmaları çok kolay olmamıştır. Milli birliğe katılmaya örnek teşkil etmesi açısından Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Trabzon Müdafaa-i Hukuk cemiyetini genel

bir kongreye daveti ve alınan cevap verilebilir, Erzurum'dan gönderilen telgraf şöyledir; irki, dini, tarihi vahdet ile beraber mukadderatı müşterek olan Trabzon ve vilâyâtı şarkiyenin tevhidi mesai etmesi lâzım gelen an-tarihi hulûl etmiştir... Hukuk-u sarihamızın yar ve ağyar nazarında tecellisi tevhid-i mesai'nin ilk semeresi olacağı hususunda kanaatimiz berkemaldir (Öner, 1986:9).

Bu telgraf üzerine Trabzondan acele cevap gelmiş ve birlikte hareket etme konusunda taahhüt verilmiştir. Bu durum ortak hedefler uğruna birlik olmanın somut örneğidir. Bu birlik olma şuurunun genişleyerek sürdüğü ortadadır. Erzurum kongresinde belirlenen birlik ruhu Sivas Kongresinde alanını genişletmiştir ve Ankara'da Büyük Millet Meclisini kurarak bütün ülkeye hakim olmuştur. İşte milli mücadeledeki başarının baş alimi bu milli birlik ruhudur (Öner, 1986: 10).

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri siyasi işlevlerinin yanında bilimsel yaklaşımla milli bilinç uyandırma çabasına da girmiştir. Bunu bölgelerde yetişmiş aydınlar vasıtasıyla yapmaktadır.

Örneğin Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trakya'nın Türklüğünü ispatlama amacıyla bilimsel araştırmalara girişmiştir. Doğu vilayetlerinin kurtarılmasına yönelik kurulan Vilayet-i Şarkiye Müdaffa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kuruluş bağlamında böyledir. Doğu vilayetlerinin Ermenilere ait olduğu şeklinde Avrupa ve Amerika kaynaklı gazetelerin haberlerine karşılık bu bölgenin aydınları bölgenin Türklüğünü belgelemek üzere çalışmalar yürütürler. Özetle bölgesel nitelikteki her Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Wilson Prensiplerine atıfla gerçekleştirilen işgallere karşı bölgenin nüfusu ve tarihi itibarıyla ilmi verilere ve tarihi kaynaklara dayanarak bölgenin Türklüğünü ispatlama görevi ifa etmiştir (Gök, 1998: 155-157)

Bu cemiyetler müslüman Türk halkının bilinçlenmesini hedeflemiştir. Böylece yaşadıkları toprakların kendilerine ait olduğu fikriyle milli kültür ya da milli kimlik eksenli dayanışma ruhunu canlandırarak, sosyal bütünleşmeyi sağlama amacı gütmüşlerdir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin hukuki ve milli karakterli yapısı sosyal bütünleşmeyi sağlayan en önemli unsurlardan olmuştur.

3. MİLLİ BİLİNCİN UYANDIRILMASINDA KONGRELER VE MİTİNGLER

Milli müdadele döneminde yeni oluşturulan veya yeniden organize edilen kurumlar, gruplar ve sınıflar, toplumun eskiden beri dayandığı bir takım değerler etrafında birleştirilmiştir. "Bir kolektif eylem ortaya koymak için kullanılan bu değerler arasında vatan, din, tarih, ahlâk sayılabilir"

(Öner, 1986: 16). Bununla kolektif bir eylem için kolektif bir bilinç geliştirilmeye çalışılmıştır. Kolektif bir bilinç oluşturma çabası eyleme milli bir karakter özelliği katmak amacıyladır. “Çünkü milli karakter, belli durumlar karşısında aynı şekilde hareket etme, aynı şekilde hissetme, aynı şekilde kıymet biçme temayülllerinden oluşur” (Arsal, 1972: 84). Toplumun sahip olduğu değerlere dayanarak oluşturulan birlik şuurunun somut örneği milli mücadeledir. “Misak-ı Milli ruhu, yüzyıllarca aynı terbiye, kültür ve duyguları paylaşan halkımızın meydana getirdiği kolektif bir şurudur” (Türkdoğan, 1983: 91).

Kolektif bilincin harekete geçirilmesi, milli mücadele döneminde, çeşitli vilayetlerde ya da merkezlerde yapılan mitingler ve kongrelerle olmuştur. Ülke toprakları içinde gerçekleştirilen bu faaliyetlerin ana teması Türk milletinin içinde bulunduğu durumdan kurtulmasıdır. Bu faaliyetlerde, Türk milletinin hürriyet, eşitlik, bağımsızlık gibi ayırıcı özellikleri vurgulanmıştır. Bütün kongre ve mitinglerde Türk milletinin bağımsızlığı vurgulanmış, işgallerle gelen esarete karşı hürriyet fikri aşılmuştur. Kongre ve mitinglerde üzerinde durulan en önemli kavramlardan birisi de milli irade dir. Milli iradenin hakim kılınması yani mücadelenin milletçe yapılması vurgulanmıştır. Zaten Kuva-i Milliye birlikleri de bu iradeyi yansıtmaktadır.

Birliğin sağlanmasına yönelik çabalar yerel kongre ve mitinglerle başlatılmış, geneli kapsayan kongre ve mitinglerle de meşruluk sağlanmıştır. Örneğin yerel kongrelerde alınan kararların nihayi şekli Sivas kongresinde verilmiş, bu kongre ile yerel kuvvetler birleştirilmiş ve merkezi bir kuvvet haline getirilmiştir.

4. MİLLİ MÜCADELEDE SINIF VE YEREL KUVVETLERİN BÜTÜNLEŞMEDEKİ ROLLERİ

Milli mücadele sırasında, Türk toplumunda varolan bir çok sınıftan ve meslekten kişiler ve gruplar toplumsal bütünleşme içinde yer almıştır. Eşraf, aydın ve köylüler bunlardan bazılarıdır (Topses, 2009:11-16). Bunların dışında askerler, din adamları ve yerel silahlı kuvvetler milli mücadeleye katılmıştır.

4.1. Asker Sınıfının Etkisi

Milli mücadelede rol almış sınıflardan birisi asker sınıfıdır. Bir savaş süreci yaşandığı için en önemli aktörlerden birisi olduğunu söylemek doğru olur. Ancak asker sınıfı bu süreçte önemli hale gelmemiştir. Geçmişten günümüze asker sınıfı toplumumuzun tabakalaşma sisteminde önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde de Osmanlı ordusunda bilgi ve beceri bakımından iyi

yetişmiş yetenekli askerler, milli mücadelede stratejik ve jeopolitik katkılarıyla mücadelenin öncüsü olmuştur.

Atatürk başta olmak üzere büyük çoğunluğu Osmanlı subaylarından meydana gelen öncü bir kadro, daha ilk günlerden itibaren örgütlenme görevini yüklenmiştir. Bu çabaların ürünleri yerel kongrede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin teşkili ve Ankara'da toplanan T.B.M.M nin kuruluşu olmuştur. Asker ve subayların büyük bölümünün milli mücadeleye katılmaları da hareketin başarıya ulaşmasının başka bir sebebi olarak sayılabilir (Timur, 1994: 23).

Askerlerin toplumsal tabakalaşmadaki konumları ve halk üzerindeki etkileri, mücadelede dağınık durumdaki halkın örgütlediği silahlı güçlerin merkezde toplanmasını kolaylaştırmıştır.

4.2. Aydınların Etkisi

Aydın sınıfının toplum üzerindeki etkisi önemlidir. Toplumsal bir aktör olarak aydının fikir önderliği yanında örgütleyici özelliği de vardır. Öne sürdüğü fikirler etrafında topluluklar oluşturabilir. Kurtuluş savaşında da aydının bu özelliği çeşitli şahsiyetler etrafında görülebilmektedir. Türkiye'nin kurtarılması konusunda düşünceleri ve projeleri olan bazı Osmanlı aydınları fikirlerini toplum temelinde geliştirmişlerdir. Prens Sabahattin, Yusuf Akçura ve Sait Halim Paşa gibi aydınlar farklı görüşlerle toplum yapısını ve içinde bulunulan durumdan kurtulma yollarını kendi açılarından değerlendirmişlerdir. Ancak savaşın sürdüğü dönemlerde Ziya Gökalp, Hasan Tahsin ve Mehmet Akif Ersoy gibi aydınlar aktif olarak bütünleştirici bir rol oynamışlardır. Milli mücadelede aydının rolünü ortaya koyan en iyi örnek Mehmet Akif'tir. "Mehmet Akif, Milli mücadeleye yalnızca manzumeleriyle değil fiilen katılmıştır. Yaptığı en önemli iş, tefrika fikrini izole etmeye ve bölük pörçük olan Türk Milletinin bir güç etrafında birleştirmeye çalışmasıdır" (Güzel, 1991: 216). Örneğin vahdet şiirinde *Ey, tefrika zehriyle şaşırılmış giden, ümmet ! Nisyana çıkan yolda mı kaldın güm-râh Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!* diyerek ayrılığın yanlış yoluna sapmamak konusunda milleti uyarmaktadır. Mehmet Akif, "Ayvalık ve Balıkesir civarında başlayan hareket-i milliye'yi desteklemek için Balıkesir'de verdiği hurbeye, cihan alt üst olurken seyre baktın öyle durdun ya, bugün bir serserisin derbedersin kendi yurdunda, dizeleriyle başlar ve cemaate bölücü güçlerin fikirlerini ve gayelerini açıklar" (Güzel, 1991:210). Sadece Balıkesir'de değil, "Balıkesir hurbesinden sonra Akif, halkın dağılma emareleri gösterdiği Konya ve Kastamonu'da halkın birleşmesi, dağılmamasını sağlamak amacıyla bulunmuştur" (Güzel, 1991: 211). Mehmet Akif'in hürriyet ve cesaret fikri, Anadolu'daki insanın diliyle konuşması, birlik oluşturma yolunda önemli katkılar sağlamıştır.

4.3. Din Adamları

Osmanlı toplum yapısında, toplumun hemen her kesiminde ister yönetici konumunda isterse geniş halk katlarında, İslâm dininden kaynaklanan ve manevi değer alanını oluşturan, fikirler, uygulamalar, tavır ve gelenekler hakim olmuştur. Bu nedenle din adamları sınıfı toplum katında önemli yere sahiptir.

Din adamlarının toplumsal olaylardaki etkinliği milli mücadelede de devam etmiştir. İşgal altındaki bir çok Osmanlı toprağında düşmana karşı direnme konusunda din adamlarının örgütleyici rolü ve bu konuda aktif tavrı bütünlüğü sağlayıcı, moral ve cesaret verici nitelikte olmuştur. “Anadolu’da vilayet idaresine paralel fakat halk tabakasına daha yakın olan islâmi kurumlar önemli rol oynamıştır. Anadolu’da istilaya karşı örgütlenme din adamları tarafından yürütülmüştür. Örneğin Isparta’daki örgütlenmeye Isparta müftüsü öncülük etmiştir” (Mardin, 1995:30). Milli mücadelenin örgütlenmesi konusunda her yörede din adamları faaliyet göstermiştir. Örneğin, “Yunan işgalinden sonra ilk cihat fetvasını Ege müftüsü imzalamıştır. Amasya’ya müftü Hacı Tefvik Efendi başkanlığında bir heyet çağırılmıştır” (Bilici, 1990:439). Din adamlarının katkısı milli mücadelenin kolektif bir milli iradeyle ortaya konduğuna işaret etmektedir, “kurtuluş harbinde İslâm, fertleri birbirine bağlayan bütün alâkaların kuvvetlendirilmesi ile milli duyguyu perçinleyen bir bağ olmuştur” (Safa, 1981: 78). Sivil toplum örgütlerinin modern toplumlardaki şekliyle ortada olmadığı zamanlarda örgütlenme dinamiği olarak dini kurumlar ve din adamları sınıfı ortaya çıkmıştır. Sivil halkın onayladığı dini referanslar, işgale karşı direnişe kutsiyet kazandırarak, bütünlüğün sağlanmasını kolaylaştırmıştır.

4.4. Yerel Kuvvetler

Milli mücadele sırasında, Türkiye’nin her yerinde işgallere karşı silahlı örgütler kurulmuştur. Bu örgütler merkezden yönetilen organize birlikler olmayıp, kendini koruma eğilimiyle hareket eden kuvvetlerdir. Bu yerel kuvvetlerden birisi de Ege bölgesi civarında savunma gerçekleştiren efelerdir. Efeler, işgaller nedeniyle ortaya çıkmayıp, dönemin sosyal-politik ortamında kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Davranış, kılık kıyafet ve kültürel karakterleri bakımından ve kahramanlık miti içermesi nedeniyle yerel halk arasında kabul görmekteydi. Yerel ve merkezi yönetime karşı örgütlenen, hatta zaman zaman devletin kolluk güçleriyle çatışan efeler milli mücadeleye katılmıştır.

Milli mücadeleyi yöneten merkezi askeri komutada, örneğin Aydın çevresinde etkili bir mücadelenin yapılabilmesi için, bu yerel kuvvetlerin desteğini almak gerektiği düşüncesi hakimdir. Bu yüzden çevredeki bütün dağınık kuvvetlerin Kuva-i Milliye'ye katılmaları görüşmelerle sağlanmıştır. "Aydın Kuva-i Milliye'sinin başındaki Miralay Şefik Bey tarafından Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efeler 5 haziran 1919'da Milli mücadeleye davet edilmiş ve efeler 6 haziranda Milli direnişe katılmışlardır" (Buğdaycı, 1996:44). Bundan başka, Nazilli askerlik şubesi reisi Yüzbaşı Nuri bey Nazilli havalisinde efeler ile irtibat sağlayıp, başta Ali efe olmak üzere yaptığı mülakatlarda efeleri milli mücadeleye davet etmiş ve kabul görmüştür (Buğdaycı 1996: 45). Halkın desteğini alan hatta halk katında kahraman gözüyle bakılan efelerin, düzenli birliklere katılmaya direnseler de, milli mücadeleye destek vermeleri halkın bu mücadeleye gönüllü katılmalarını da sağlamıştır.

SONUÇ

Yapısal işlevselci kuramın temel argümanlarından birisine göre toplum, kurum, grup ve sınıflardan oluşan ve bunların denge ve düzen halinde, birbirleriyle uyum içinde işlev gördüğü bir yapıdır. Bu denge ve düzen bazı durumlarda değişime uğrar. Fakat toplum elindeki araçlarla yeniden denge durumuna dönmeye çalışır. Milli mücadele örnek olayı, yapısal işlevselciliğin bu temel görüşü ile çakışmaktadır. Milli mücadele sırasındaki toplumsal kurum, grup ve sınıflar yeni tür birlikler oluşturarak, bir denge ve düzen durumuna geçmeyi sağlamıştır. Toplumsal değişimin bütünleşme yönünde gerçekleşmesi, milli mücadeledeki grup, kurum ve sınıfların birlikte, milli irade etrafında ve kolektif bilinçle, bir amaç uğruna birleşmesiyle sağlanmıştır. Cemiyetlerin, kongrelerin, aydınların, askerlerin, din adamlarının ve diğerlerinin aynı amaç etrafında birleşmesi sosyal bütünleşmeyi sağlamıştır. Böylece toplum hayatında meydana gelen ve sosyal çözümlenilecek bir değişim, yeni kurumların meydana getirilmesi ve bu kurumlar arasında yeni türden ilişki ağları kurulmasıyla, bütünleşme ile sonuçlanmıştır. Milli mücadele bir tür toplumsal kriz döneminde sosyal bütünleşme örneğidir.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, Mark, *İşlevselcilik*, (çev. Nilgün Çelebi), Sabahat Ofset, Ankara 1990.
- Arsal, Sadri Maksudi, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1972.
- Bilici, Faruk, "İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Türk Uleması", 5. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, (1989), ADTKK yayınları 1990, Ankara, ss. 709-719.
- Bottomore T.-Nisbet R., *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (çev. Ceylan Tokluoğlu), Ayraç Yayınevi, Ankara 2002.
- Buğdaycı, Aslan, *Milli Mücadele'de Nazilli*, Karacasu Matbaası, Nazilli 1996.
- Durkheim, Emile, *Toplumsal İşbölümü*, (çev. Özer Ozankaya), Cem yayınevi, İstanbul 2006.
- Durkheim, Emile, *İntihar*, (çev. Zühre İlkelen), Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.
- Ercal, Mustafa E., *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul 1995.
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir ?*, (çev. Nilgün Çelebi), Attila Kitapevi, Ankara 1996.
- Gök, Dursun, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Sel-ün Yayınları, Konya 1998.
- Gökalp, Ziya, *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak*, Toker Yayınları, İstanbul 1992.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2011.
- Güzel, Abdurrahman, *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Milli Kültür-Milli Birlik*, Kemalist Atılım Birliği Yayınları, Ankara 1991.
- İbn Haldun, *Mukaddime I*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 2012.
- Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1995.
- Kongar, Emre, *Türk Toplum Bilimcileri Cilt I*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1996.
- Kösemihal, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1968.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim yayınları, İstanbul 1995.
- Öner, Necati, *Milli Zihniyet ve Milli Birlik*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1986.
- Poloma, M. Margaret, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (çev. Hayriye Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.
- Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
- Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitapevi, Ankara 1994.
- Topses, Devrim M., *Kurtuluş Savaşı Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009.
- Türkddoğan, Orhan, *Milli Kültür Modernleşme ve İslâm*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.
- Wallace, Ruth A.-Wolf, Alisan, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (çev. Leyla Elburuz-M. Rani Ayas), Punto yayıncılık San. Ltd. Şti., İzmir 2004.
- Wagner, Peter, *Modernliğin Sosyolojisi*, (çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

